

Անդրերէն կարգաւ կարող չեն, վստահ ըլլալով թէ մեծ հաճոյքով պիտի ծանօթանան այս դիւթիչ կաորներուն՝ նոյն իսկ իրենց Հայերէն տարագիրն մէջ:

Լինչի Հայաստանը

Երկու խօսք ալ Պր. Լեւոն Լարենցի մէկ թարգմանութեան մասին, որ պրակ առ պրակ լոյս տեսնալ սկսած է: Պր. Լարենց չնորհաւորելի գաղափարը ունեցած է Պր. Հ. Փ. Պ. Լինչի Armeniaն Հայերէնի թարգմանելու: Այս հոյակապ գործը դասական ուսումնասիրութիւնն է Հայաստանի աշխարհագրութեան, պատմութեան և քաղաքական և ընկերային վիճակին: Այս նիւթին վրայ գրուած ոչ մէկ գործ կրնայ բաղդատուիլ Լինչի Հայաստանին հետ: Պր. Լարենց ընտիր Հայերէնով կը կատարէ թարգմանութիւնը և փոյթ ըրած է մաքուր թուղթի վրայ տպագրել զայն և զանց չառնել նաև բազմաթիւ պատկերները որոնք մասնաւոր հրատարակչը կը կազմեն Լինչի գործին:

Կարգանք Լինչի Հայաստանը, ուսումնասիրենք զայն, ճանչնանք մեր երկրին լեւներն ու դաշտերը, ձորերն ու ծործորները, աւերակները, վանքերը, վիշտերը և յոյսերը, անցեալ վիճակը, ներկայ կացութիւնը և ապագայ հնարաւորութիւնները, և այնուհետև փորձենք կոչել ինքզինքնիս հայրենասէր Հայեր:

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

**ՄՍԱԾՈՒՄՆԵՐ
ՀԱՅ ՏԱՌԵՐՈՒ ՎՐԱՅ**

Հնութեան մշուշներուն մէջ կորսուած է ծագումն Յոյն տառերուն, որոնց վրայ հիմնուած է մեծ մասամբ Հայկական այբուբենը: Առ հասարակ կ'ընդունուի թէ Յունական այբուբենը Փիւնիկեանէն առնուած է, բայց վերջնական բացատրութիւն մը չէ այս: Բնական է հարցնել թէ Փիւնիկեան այբուբենին ծագումն ի՞նչ էր: Ընդհանուր կարծիքը սա է թէ գրելու արուեստը Եգիպտոսի մէջ ծագեցաւ և անկէ Փիւնիկէ անցաւ Ն. Ք. տասներորդ դարէն առաջ: Անախի եւս շուտով անցաւ Յոնական Յոյներուն և յետոյ Էւրոպայի: Սակայն միւս կողմէ կ'ըսուի այժմ թէ քննախուզու-

թիւնը չէ հաստատած Փիւնիկեան այբուբենին Եգիպտական ծագումը: Նորագոյն տեսութիւնն է թէ Կրեաէի մէջ անկախաբար այբուբեն մը մշակուեցաւ Ն. Ք. իբր ժե. դարուն և Փղըսացի վաճառականներու ձեռամբ Պաղեստին փոխադրուեցաւ և յետոյ կարգաւ Փիւնիկէ և Եւրոպա: Նորանոր պեղումներ անտարակոյս աւելի լոյս պիտի սփռեն այս խնդրին վրայ:

Սակայն ընդունելով իսկ թէ Փիւնիկեան ծագում ունի Յունական այբուբենը, անհամար փոփոխումներու ենթարկուեցան գիրերը ձևի և ձայնական արժէքի կողմէ: Ասկէ դատումանք թողուեցան և ուրիշներ ընդունուեցան: Յոյները երկար և սաժանելի նեղութիւն կրեցին մինչև որ յաջողեցան միօրինակութիւն հաստատել իրենց տառերը գրելու և դասաւորելու մէջ: Արդարեւ այս գործը չամբողջացաւ մինչև Քրիստոնէական թուականի երկրորդ դարը, այնպէս որ միօրինակութեան ժամանակու գործը առնուազն 1,000 տարի տևեց:

Այս ի՞նչպիսի հակապատկեր է Հայկական տառերու դիւտին: Վերջինը գործն էր գրելթէ մէկ մեծ մարդու, որ խորունկ խորհեցաւ և շատ աշխատեցաւ ու համեմատաբար կարճ ժամանակի մէջ յաջողեցաւ իր ազգին համար այբուբեն մը յօրինել, որ իսկոյն ընդունուեցաւ և էսպէս նոյն մնաց մինչև այսօր: Այս հակադրութեան վրայ ուշադրութիւն կը հրաւիրենք՝ ոչ երբեք նուազեցնելու համար Սրբոյն Մեսրոպի փառքը, որ չկրնար երբեք թառամիլ, այլ յիշեցնելու համար այն ճշմարտութիւնը զոր Քրիստոս ի վեր հանեց, ըսելով իր աշակերտներուն, «Ուրիշները աշխատեցան ու դուք անոնց աշխատանքին մէջ մտաք»: Եգիպտացիներ, Կրեաացիներ, Փղոսացիներ, Փիւնիկեցիներ, Յոյներ, Խիտիներ, Պարսիկներ և ուրիշներ երկար դարեր աշխատեցան նշանագրերով գաղափար արձանագրելու և փոխանցելու մեթոտ մը կատարելագործել, և Ս. Մեսրոպ այս դարաւոր աշխատութեան արդիւնքը Հայ լեզուի ոգւոյն և պէտքերուն յարմարցնելով՝ իր ազգը հաղորդ ըրաւ այս կերպով ստացուած բարիքներուն: Արդարեւ ոչ ոք կ'ապրի իր անձին համար միայն: Աշխարհ կը յառաջդիմէ ամէնուն միաբանական ջանքերով, մին միւսին օգնելով, գիտակցաբար թէ անգիտակցաբար:

Նոյն ծառայութիւնը մատուցուեցաւ քանի մը դար յետոյ (յամին 863) Սլաւ ժողովուրդներուն՝ Քիրիլի ձեռամբ, որ Ս. Մեսրոպի նման ճշմարիտ ուսանող էր և Աւետարանի տարածման նախանձախնդիր։ Սերպիոյ, Ռուսիոյ, ևն. Քիրիլեան այբուբենը, Հայկականին նման, Յունականին վրայ հիմնուած է բաւական յաւելումներով, որ անհրաժեշտ դարձան Սլաւերէնի մէջ ձայներու զանազանութեան աւելի շատ ըլլալուն համար քան Յունարէնի մէջ։

Ո՛ր ատեն որ միսիոնարները գացած են, կամ կ'երթնան այսօր, այնպիսի տեղեր ուր մարդիկ գրականութիւն չունին, իրենց առաջին գործերէն մին կ'ըլլայ լեզուն գրի վերածել։ Այս միշտ դժուարին գործողութիւն է և կը պահանջէ մեծ համբերութիւն, ինչպէս և մեծ ծանօթութիւն և խորին հմտութիւն։ Լեզուներէ տմանք հարկաւ աւելի դժուար են քան ուրիշներ։ Ափրիկեան միսիոնար մը, Մր. Քրոֆըրտ, որ այսօրինակ գործի մը ձեռնարկած է այս պահուս, կը տեղեկագրէ թէ լեզուն որու համար կ'աշխատի ինք՝ ասանքի՛նք սես և երեսունըմէ՛կ ժամանակ ունի։ Որովհետեւ միսիոնարները սովորաբար եւրոպայէ կամ Ամերիկայէ են, առ հասարակ Լատինական այբուբենն կը գործածուի անգիր ժողովուրդներու գիր և գրականութիւն հայթայթելու համար։ Եթէ Հայ Եկեղեցին միսիոնարական եկեղեցի ըլլալու դիրքի մէջ գտնուէր, պիտի կրնար իրմով աւետարանուած հեթանոս ազգերուն համար ալ գործածած ըլլալ այն այբուբենը, որ այնքան օգտակար եղած է Հայոց։ Եւ այս՝ ուրախութեան յաւելուածական պատճառ մը պիտի ըլլար այսօր։

Տարակոյտ չկայ թէ միայն մէկ ազգի յատուկ այբուբենի մը գործածումը կը կղզիացընէ այդ ազգը ուրիշ ազգերէ։ Բաղդատաբար քիչ օտարազգիներ պիտի գտնուին որ յանձն առնեն այդ օտար այբուբենը սորվելու սկզբնական դժուարութիւնները կրել. ուրիշ բան է՝ երբ իրենց գործին ընթացքին կամ պարագաներու բերմամբ ստիպուին այս նշանութիւնն յանձն առնել։ Այս ճշմարիտ է մասնաւանդ այն ազգերուն նկատմամբ որոնց աշխարհագրական դիրքը իրենց արգելք եղած է զլիաւոր դեր ունենալ աշխարհի գործերուն մէջ։ Միւս կողմէ Հայկականին նման ազգա-

յին մասնաւոր այբուբենի մը գոյութիւնը մեծապէս կը ծառայէ ազգին անդամները ամբապէս միացնել իրենց ազգային խորհուրդներուն և տնտեսական մէջ։ Կը միացնէ, նաեւ, ներկայ սերունդը նախորդ սերունդներուն հետ։ Ինչպէս Հին Կտակարանի Երբայական բնագրին ընթերցումը կը յուզէ երեսակայութիւնը սազագուճով թէ վաղեմի մարգարէներուն գրած և Յիսուս Քրիստոսի ու առաքեալներուն կարգացած բառերն են որ կը կարգացուին, նոյնպէս Հայ մեծ թարգմանիչներէ և անցեալ մատենագիրներէ մեզի հասած գրաբար Հայերէն Սր. Գիրքը և ուրիշ գիրքեր կարգալու և ուսումնասիրելու պահուն վերին աստիճան շահեկան է զիտնալ թէ մեր առջեւ կը գտնուին նոյն բառերը ճիշտ նոյն տառերով, որոնք կը գործածուէին Ս. Մեսրոպէ, Ս. Սահակէ և անոնց բնկերակիցներէն ու յաջորդներէն և կը գործածուին մինչև այսօր։ Այսպէս 1,500 տարի առաջ հնարուած այբուբենը ազգին աւելի մեծ ծառայութիւն մատուց քան զոր կ'երազէր Սր. Մեսրոպ։ Երանելին իր գիտցածէն աւելի լաւ չինեց և անգին ստացուածով մը օժտեց իր ժողովուրդը։ Կրնանք մերժել աւանդովէպը թէ տառերը երկնային յայտնութեամբ տրուեցան անոր։ Բայց չենք կրնար ուրանալ թէ Աստուած զայն ծառայեցուց մեծ նպատակի մը իրագործման, որ դեռ լիովին ի գլուխ չէ հանուած։

Ճշգրիտ վիճակագրութիւն մը չունինք Հայերու մէջ գտնուող անգրագէտներու անցեալու ներկայ համեմատութիւններուն վրայ։ Վերջին ծայր շահեկան պիտի ըլլար ճշտիւ գիտնալ թէ ո՛րքան մարդիկ կարգալ գրել սորվեցան այբուբենի գիւտին անմիջապէս յաջորդող տարիներուն մէջ։ Դպրոցներու բազմութեան՝ և վանքերու կրթական գործունէութեան վրայ կը կարգանք, և անասրակոյտ շատ գործ տեսնուած է։ Հաւանօրէն չենք սխալիր, եթէ կարծենք թէ Հայերն այս մասին միշտ շատ նպաստաւոր կերպով բաղդատուած են շրջակայ ազգերուն հետ։ Այսու ամենայնիւ, ի՛նչ ալ եղած ըլլայ կացութիւնը այն ժամանակ կամ յաջորդ դարերու մէջ, տակաւին անգրագէտներու շատ մեծ համեմատութիւն մը կայ, մասնաւանդ կիներու մէջ։ Այս երկրի Աւետարածման լաւագոյն արդիւնքներէն մին եղաւ

իդական սեփ կրթութեան տրուած նոր զարկը , բայց չատ բան կը մնայ ընկելու : Գաւառներու քանի մը մասերուն կացութեան տեղեակ և զողներ քաջ գիտեն թէ Հայ բազում գիւղեր կան , ուր միայն մէկ երկու անձեր կարգաւ գիտեն , մինչ երբեմն մէկ անձ իսկ չգտնուիր կարգաւ գիտցող : Հայկական տառերու գիւտին և սպաղրութեան ներկայ տօնին մէկ պատուին ըլլալու է հաստատ որոշում մը ազգային այս ժառանգութենէն բաժին հանելու , որչափ կարելի է , մանչ և աղջիկ , այր և կին ամէն Հայու հաւասարապէս : Ամէնէն հեռուոր , ամէնէն անմատչելի լեռնային գիւղակն իսկ պէտք չէ անտեսել : Եթէ ամէն ոք իր կարողութեան չափով մասնակցի Վեհ . կաթողիկոսին վերին հսկողութեան տակ մատակարարելի կրթական դրամազլխին , անկարելի պիտի չըլլայ այս մտատիպարին հասնիլ ժամանակի բանաւոր ընթացքի մը մէջ : Տգիտութիւնը պէտք է վտարել Հայաստանէ :

Ս . Մեսրոպի և ընկերներուն մեծ նպատակն էր այբուբենի չնորհիւ ժողովրդին տալ իրենց մայրենի լեզուով Աստուծոյ կօսքը և եկեղեցական աղօթքները : Այս սրբազան նպատակով ուսան անոնք և ճամբորդեցին ու աղօթեցին : Եւ ո՞վ կրնայ պատկերացնել այն ուրախութիւնը , երբ լրման ճամբու մէջ տեսան անոնք իրենց բաղձանքները : Հայկական այբուբենը սկիզբէն իսկ առաջադրուեցաւ գործածել մի միայն Աստուծոյ փառքին և ժողովրդին հոգեւոր լուսաւորութեան համար : Այսպիսի սուրբ նպատակի մը յատկացուած գիրերն անկ և Սր . Գիրքին կամ Քրիստոնէութեան դէմ գործածել , կամ անբարոյական գաղափարներու արտայայտման ծառայեցնել , սրբապղծութեան յոռեղոյն տեսակն է արդարեւ : Սահակ և Մեսրոպ սուրբերը և անոնց ընկերակիցները պատուել ուզողները լուսազոյնս կը հասնին այս իրենց փափաքին՝ նոյն ոգւով և նոյն ազնիւ նպատակներով գործելով : Եթէ ժողովուրդը մերթէ կարգաւ վէճ յարուցանող , ցանկութիւն գրգռող կամ առ Աստուած հաւատք խախտող ամէն գրութիւններ , Ս . Մեսրոպի գիւտը այսպէս չարաչար գործածել յանդգնող մոլորեալներ շուտով փակուած պիտի գտնեն իրենց ասպարէզը , և եթէ մինչև անգամ անկարող ըլլան ամէնալ , պիտի

ստիպուին դադրեցնել իրենց ապիրատ աշխատութիւնը : Հայկական այբուբենը Քրիստոնէական այբուբեն եղած է սկիզբէն հետէ և այնպէս մնալու է միշտ :

Առեսաքեր վաթսուներկեց տարիէ ի վեր Հայկական այբուբենը կը գործածէ գտիչներուն ոգւով և անոնց սիրտերը վառող տենչէն բնաւ չտարբերող տենչով : Թերթին անունն իսկ կը ցուցնէ ընութիւնը գործին դոր կատարել կ'աշխատի , այն է՝ ձրի փրկութեան աւետիսը բերել այն ամէնուն որ ճշմարտապէս կ'ապաշխարեն իրենց մեղքերուն վրայ և գ'բիստոս կ'ընդունին իբրև իրենց միակ ու անձնական Փրկիչը : Բայց որովհետև Աւետարանը ուղիղ գիրքի մէջ կը դնէ զմարդ հանդէպ ամէն ճըշմարտութեան , Առեսաքեր չէ թերացած բազմաթիւ տարբեր խնդիրներու վրայ նիւթի առատ դանազանութիւն մը ներկայացնել իր ընթերցողներուն : Միանգամայն միշտ միեւնոյն նպատակն ունեցած է , մարդոց լուսաւորումը և փրկութիւնը և Աստուծոյ փառքը : Ամերիկեան հովանաւորութեան տակ հրատարակուող թերթի մը համար պզտիկ պատիւ չէ Հայ ազգին աւետարանական և դրական դարձումին աստիճանաւ մը , ո՛րքան ալ փոքր ըլլայ այդ , օգնելու արտօնութիւնն ունեցած ըլլալ 66 (կամ եթէ Շեւաւառն ալ հաշուուի , 74) տարիէ ի վեր :

Ի սրտէ դժանալով ուրեմն Աստուծմէ , որ Սահակ , Մեսրոպ սուրբերը և ընկերները պարզեւեց ազգին և արտօնեց մեզ անոնց աշխատութիւններուն մասնակցիլ մեր կարողութեան չափով ու պտուղը վայելել , սիրով կը միանանք այն ամէնուն որ այս պահուս Հայ տառերու գիւտին 1,500ամեակը և Հայերէն առաջին գիրքին սուրբութեան 400ամեակը կը տօնեն : Կը յուսանք թէ այս երկու դէպքերուն ի յիշատակ դրամազլուի մը հանգանակելու ճիգերը առատ ու տեսական յաջողութեամբ պիտի պսակուին :

ՆՈՐ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒՄԻՆ

Բոլոր այն նոր բաժանորդագրուողներուն , որոնք իրենց 1914ի բաժնեգիրը հիմակուրեն կանխիկ կը զրկեն , ներկայ տարուան Առեսաքերի մնացեալ թիւերը ձրի պիտի գրկուին :

Խնրագրութիւն